

УДК 711.1

к.арх., доцент Яценко В.О.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ, ЯК ЗМІНА ПАРАДИГМ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано головні етапи становлення науково-теоретичних досліджень регіонального рівня. Виділено два підходи – історичний як еволюція містобудівної діяльності в теорії і практиці і метод ідеологічних парадигм як узагальнення методологічних поглядів регіонального планування за останні 100 років.

Обидва підходи базуються на об'ємі знань, проектній практиці і наукових розробках та спробі знайти взаємозв'язки всіх періодів з кінця ХІХ початку ХХІ століття в Україні.

Ключові слова: еволюціонізм, регіональне планування, парадигма, методологія, наука, теорія, практика, агломерація, система розселення.

В сучасних соціально-економічних умовах України розвиток та управління містобудівних об'єктів на регіональному рівні являє собою комплексний та адаптивний процес побудований на еволюційних тенденціях.

Еволюціонізм як наука притаманна усім наукам в яких присутній рух часу в історичному вимірі і особливо це проявляється в тих де головні досягнення її залишаються або живуть матеріалізовані як це можна бачити в архітектурі та містобудуванні країни, міста, групи міст, району, інженерної інфраструктури, рекреаційної складової та промисловості, це тільки незначна частина історії еволюції містобудівної діяльності. Надважливо зуміти знайти і зрозуміти еволюційний механізм містобудівної теорії і практики, щоб зміни в суспільстві мали якнайменші негативні наслідки та вимоги до кардинальних змін.

Сучасний стан вивчення питання по визначенню ролі регіонального планування в архітектурній науці, теорії і практиці знову набуває важливого значення, потребує нових визначень та упорядкування структури наукових знань. Визначення історичного розвитку предмета та об'єкта в нових умовах змін державних засад адміністративно-територіального поділу з метою виявлення еволюційних тенденцій в регіональному плануванні як містобудівній діяльності.

На базі попередніх еволюційних стадій, етапів, розвитку та усвідомлення містобудівної діяльності і сформована нинішня теорія яка орієнтована на вирішення конкретних проблем. [1]

За радянських часів всі питання розглядались в тісному зв'язку: розвиток систем розселення, управління системами, управління розвитком міст, визначення зони впливу міст (агломерування) та зонування міжселенних територій. Найбільш повно це розроблялось в схемах і проектах районних планувань на різних рівнях.

Стан вивчення питання: за майже столітній період питання регіональних розробок в радянський період і в період незалежності в Україні завжди було головним в містобудівній науці і практиці.

Велика кількість спеціалістів присвятили свої творчі розробки саме цьому напрямку.

Серед найбільш відомих і значимих робіт можна виділити роботи Ю.М. Білоконя, М.М. Дьоміна, І.О. оміна, Д.І. Богорада, Г.Й. Фільварова, В.І. Нудельмана, В.В. Владимірова, Б.С. Хорева, А. Ейнгорна та багато інших.

Слід згадати і зарубіжних спеціалістів таких як В. Гропіус, Л. Кібл, І. Фрідман, К. Лінч, Д. Харвей, П. Холл.

Специфіка української школи полягає в глибокому вивченні окремих напрямків в регіональному плануванні в роботах І.К. Бистрякова, Г.П. Підгрушного, Ю.М. Палехи, Т.Ф. Панченко, А.В. Гладкого, М.М. Кушніренко.

Проблеми розвитку систем розселення на різних рівнях, за винятком Генеральної схеми не в однаковій мірі розроблялись для всіх територій України. Як відомо, особлива увага на всіх етапах і періодах розвитку держави приділялась регіонам з більш розвиненим економічним потенціалом.

Будучи локомотивами економіки держави це безумовно було впровадженням ситуації до нинішнього часу, коли подальший розвиток буде складатись з можливостей кожної адміністративної одиниці всіх трьох рівнів (регіонального, проміжного і базового) на всій території. [2]

Нерівномірність в формуванні проектної бази територій чітко проявляється в розробці уже кількох поколінь проектів східних промислових районів, таких як Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська області. Особлива увага завжди приділялась і столичному регіонові, чого не можна стверджувати про області, які мають аграрні орієнтири.

Згідно нового закону про децентралізацію та місцеве самоврядування, коли кожна територіальна громада має однакові стартові можливості своєї індивідуальності в розвитку, загострюється проблема забезпечення процесу розвитку містобудівною науковою та практичною документацією на базі нових нормативних та законодавчих засадах. Саме методологія формування нових систем з новою формою управління, господарювання, новим об'єктним поняттям зможе створити ту базу яка вже зараз викликає у багатьох спеціалістів в області містобудування значний теоретичний і прикладний інтерес.

Історія суспільства в своїй науковій діяльності завжди характеризувалась диференціацією знань отриманих еволюційним шляхом і їх інтеграцією для переходу на нову сходинку свого розвитку. Часто проявлялась тенденція об'єднання знань, взаємопроникнення одних в інші, залучення суміжних знань з метою створення єдиного поняття матеріального світу в якому існує людина. Створення максимально сприятливих характеристик матеріального світу з позиції розуміння людини.

Діалектика діяльності – це створення оточення людиною для людини з залученням природного середовища або створення матеріального світу існування людини.

Розглядаючи теорію еволюціонізму як методологічну основу формування теорії і практики містобудівних систем на різних рівнях на протязі великого часу історії, можна відзначити, що неодноразово змінювались, світогляд, переваги функції, структури, матеріальності і духовності, економіки та економічності і т.д.

Аналізуючи еволюцію архітектурних і містобудівних знань В.Глазичев відмічав: «Своим знанием в архитектуре сначала была история, которая потом постепенно сворачивается и заменяется умением использовать «внешние» знания технологией строительства, социологией, экономикой, экологией». [1]

Еволюція містобудівних знань розглядається також з позиції тих значень, які проявлялись в історії архітектури того чи іншого суспільства в порівнянні та під впливом інших наук, що досить повно проаналізовано в роботах А. Буніна, Т. Саваренської, М. Круглова, І. Фоміна.

Проте містобудівна наука як система соціальних проблем суспільства знаходиться на визначеній території, володіє нею, спричиняє дії які ведуть до позитивних чи негативних наслідків сформувалась як самостійна тільки в кінці XVIII початку XIX століть.

Початковими роботами або першим етапом можна рахувати роботи Тоні Гарньє, Ле Корбюзьє, Патріка Геддеса, Раймонда Енвіна, Сен-Сімона, Роберта Оуена, Е.Говарда та інших.

Процес історизму в формуванні містобудівної науки і теорії завжди був головним у всіх проявах діяльності. Аналізуючи попередні періоди формувався прогноз майбутнього. Матеріалістичний та прикладний характер давав можливість для великої кількості теорій і щоб отримати істину яка стане основою майбутнього часто змішувались з суб'єктивними характеристиками, а це призводило до повторювання помилок в майбутньому.

За історичним принципом сформувалась велика кількість ідей розвитку містобудівної науки, теорії і практики.

Як правило він найбільше використовується в історичних дослідженнях де необхідно прослідити та дати чіткі основи зародження стилю, форми, прийомів, соціальних факторів впливу, плановість та відповідність часу та ін.

Існує інший підхід, який більше відповідає періодизації містобудівної діяльності на всіх рівнях. Науковим підґрунтям такого бачення є концепція парадигм як знаряддя вивчення історії науки. [3]

Автором терміну «парадигма» вважається географ Кун, який вперше цей термін використав та обґрунтував в 1962 році як узагальнення теоретичних і методологічних поглядів на явища матеріального світу за визначений період. [4]

На початковому етапі поняття парадигма набуло широкого використання в теорії природничих наук де висунута методологія вимагала підтвердження досвідом, логічної послідовності і визнання більшістю учасників певного процесу в часі. [5] Наступними послідовниками поняття стали соціологія, гуманітарні науки, філософія, політологія, психологія. [6, 7, 8]

Термін «парадигма» означає, насамперед, приклад або зразок для наслідування, або методологічна модель пізнання, модель постановки проблеми та її вирішення на абстрактному рівні. Використовуючи сучасну термінологію в регіональному плануванні найбільш близькими за змістом є: концепція, стиль творчості, типологічний ряд, методологічна модель, дорожня карта розвитку, творча позиція, сітьовий підхід, не лінійність мислення, первинність людини та інші.

Зміна парадигми перш за все характеризує еволюцію наукових знань в тій чи іншій сфері і таким чином розкриває еволюційність і в містобудівній діяльності. [9]

Аналізуючи останні 100 років містобудівної діяльності в Україні можна виділити 7 періодів, або сім методологічних парадигм розвитку містобудівної діяльності та прослідити стратегічні постулати їх реалізації.

Базова основа періодизації найбільш обґрунтована в наукових дослідженнях І.О. Фоміна та Ю.М. Білокозя. Саме акцентована особливість української містобудівної школи від її зародження, формування до існуючого стану. [3, 9, 10]

Початок ХХІ століття заклав кардинально інші постулати в містобудівну діяльність, а саме організацію управління системами на новій політичній, соціальній, економічній та екологічній основі. Система управління не як нав'язування норм і правил, а як результат науково обґрунтованих вимог головного користувача – людини (громади), враховуючи її бачення, потреби, вимоги розвиватись, а не самознищуватись.

Одним з шляхів ретроспективного аналізу територіального планування на регіональному рівні є пропозиція узагальненого підходу на загальносвітовому рівні. [11] Автор процесу еволюціонізму територіального планування розглядає з позиції сучасних вимог та стану суспільної ситуації. Першим етапом є період кінця ХІХ століття. На той час велика частина інтенсивно ростучих міст почала набирати хаотичного характеру і головними проблемами були висунуті впорядкування та санація урбанізованих територій. І головна увага приділялась промисловим районам, де інтенсифікація виробництва вимагала все більш ростучої нехватки житла та загальноміської інфраструктури.

Такими роботами стали масштабні проекти комплексного озеленення та оздоровлення Рурського вугільного басейну в Німеччині, Західно-Саксонського та Середньо-Германського промислових вузлів, планувальні схеми районів Манчестера, Ланкастера, Честерфілда, Розерхема, Лідса, Брайтона та ін.

Другим етапом став період, який характеризується інтенсифікацією виробництва, використання природних ресурсів без будь-яких обмежень, створення оптимальної транспортної мережі, як правило, в основному, для обслуговування місцевих потреб, виробництво – житло. Результатом періоду була стратегія створення системи міст промислового регіону, транспортного каркасу та виробничих зон.

До таких робіт можна відносити: «Генеральне планування Апшеронського півострова та міста Баку» (1924-1925 рр.), роботи по плануванню Донецького кам'яновугільного та Криворізького залізорудного басейнів.

Головна мета робіт дати комплексне розміщення виробничих підприємств, населених пунктів та обслуговуючих мереж, організовуючи територію району у відповідності до свого плану господарського будівництва і доцільне використання всієї земельної площі району. [13]

Особливої уваги своїм новаторством в формуванні теорії розселення стало районне планування Донецького регіону з ідеєю будівництва нових соціалістичних міст, в подальшому системи поселень та реконструкцію існуючих.

Третій етап. На перший план виходять задачі розвитку виробничої сфери цілих районів. Надмірне безконтрольне навантаження на природу, використання природних ресурсів, групування виробництва за технологічними процесами – стає початком агломерування Донбасу. (1949 р.). Стратегія роботи – обґрунтування економічних районів, транспортних сполучень, забезпечення житлом і тільки в кінці соціальна сфера.

Характерними роботами цього періоду також можна вважати план Великого Нью-Йорку, планування районів освоєння Сибіру, промислових районів Іркутської області та Красноярського краю.

Четвертий етап характеризується спробою побудови стратегії врівноваження екології, економіки і соціології. Проте, наслідки війни знову на перші позиції виводить промисловість, а її часто стихійне, непланове розростання призводить до скупчення міст посилення процесу утворення міських агломерацій, міст районів, урбанізованими стають цілі райони.

Особливо характерний цей період для країн західної Європи (план Великого Лондону, Паризької, Вашингтонської, Стокгольмської агломерацій, проект районів Руру, сільськогосподарських районів Нідерландів).

П'ятий етап – розвиток районно-планувальних робіт. Стратегія розвитку соціальних питань та екології. Період 60-70 років охопила майже всі країни світу своїми великомасштабними роботами.

Так в Японії – «План всебічного розвитку території країни», «Загальний план національного розвитку на 1962-1970 рр.».

У Франції «Національний план територіального розвитку».

В СРСР – районні планування великої кількості областей.

Період характеризується розробкою методів наукового прогнозування шляхів розвитку міст і форм розселення населення регіонів і країни в цілому. Одним з головних є впровадження теорії систем і теорії управління. [3]

Шостий етап розвитку теорії і практики регіональних робіт пов'язаний в основному з питаннями екології, які ініційовані рядом міжнародних організацій та стали законами обов'язкового характеру. 70-80 роки період комплексних рішень всіх сфер життєдіяльності людини та проблем планування територій.

Урбанізація територій перетворює цілі регіони в суцільну мережу поселень та їх функціональних зон. Задача планувальних робіт вже більше направлена на збереження природного середовища.

Деякі автори виділяють окремим етапом кінець ХХ століття як етап збереження та відновлення духовної та культурної спадщини, який в якійсь мірі має багато спільних рис з періодом глобальної екології.

Восьмий етап – сучасність, який пов'язаний з зміною адміністративно-територіального поділу, децентралізацією влади, зміною суспільних прав на володіння територіями та вирішенням перспектив їх розвитку.

Етап, який вимагає нової структурно-логічної моделі, яка повинна базуватись на нових підходах, нових поглядах, новій ідеології, нових технологіях, нових політичних, адміністративних, економічних принципах.

Розглядаючи еволюцію процесів становлення та розвитку регіонального планування ряд авторів пропонують періодизацію за розвитком наукових етапів, нормативних, законодавчих, проектних.

Особливої уваги заслуговує періодизація парадигм містобудівної теорії, яка дана в дослідженні Ю.М. Білоконя, в основі якої головним є наукова діяльність українських вчених, які створили українську містобудівну школу. [3]

Автор виділяє 4 головні періоди формування теорії та дає її інтерпретацію в практичному застосуванні, як зміну парадигми.

Висновок. В роботі зроблена спроба пошуку взаємозв'язків теоретичних, практичних та соціально-економічних еволюційних зв'язків формування регіонального планування як результат стратегії побудови системи розселення за період кінця ХІХ початку ХХІ століття.

Список літератури

1. Глазычев В.Л. Эволюция творчества в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1986.– 496 с.
2. Закон України «Про засади та порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України» - Проект в межах Конституції України від 28.01.2016 р.
3. Белоконь Ю.Н. Региональное планирование. (Теория и практика) / Под ред. И.А.Фомина. – К.: Логос, 2003 – С. 259. Илл.
4. Модели в географии // Сб. статей под ред. Р.Д.Чорли и П.Хаччета. – М.: Прогресс, 1971. – 379 с.
5. Кун Т. Структура научных революций / Пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: Прогресс, 1975. – 278 с.
6. Кримський С.Б. Научное знание и принципы его трансформации. – К.: Наук. думка, 1974. – 203 с.
7. Говлет М., Рамен М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики / Пер. з англ. О.Рябова. – Львів: Кальварія, 2004. – 264 с.
8. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки і проблеми становлення та розвитку. – К.: Стилос, 2001. – 585 с.
9. Фомін І.О. Основи теорії містобудування: Підручник. – К.: Наук. думка, 1997. – 191 с.
10. Фомин И.А. Историческая периодизация градостроительной теории в Украине (20-90 гг.) / Региональные проблемы архитектуры и градостроительства: Вып. 2. – Одесса: Астропринт, 1998.

11. Айлікова Г.В. Еволюційні зміни в підходах до використання робіт з планування територій на регіональному рівні. Містобудування та територіальне планування. Наук. техн. збірник. – К.: КНУБА, 2008. Вип. 29. – 478 с.
12. Бистряков І.К. Актуальні проблеми розвитку містобудування в світлі соціально-економічних перетворень в Україні // Досвід та перспективи розвитку міст України. Наукові дослідження в містобудуванні. Зб. наук. праць. Вип. 9. – К.: «ДІПРОМІСТО», 2005. – С. 26-58.
13. Комплексная районная пласировка // Под ред. В.М.Белоусова, В.В.Владимирова, Е.Е.Лейзеровича, Н.И.Наймарка, Д.Г.Ходжиева. – М.: Стройиздат, 1980. – С. 4-9.

Аннотация

В статье проанализированы основные этапы формирования научно-теоретических исследований на региональном уровне. Выделено два подхода – исторический как эволюция градостроительной деятельности в теории и практике и метод идеологических парадигм как обобщение методологических взглядов регионального планирования за последние 100 лет.

Оба подхода основаны на объеме знаний, проектной практике и научных разработках, попытке установить общие связи всех периодов с конца XIX начала XXI столетий в Украине.

Ключевые слова: Эволюционизм, региональное планирование, парадигма, методология, наука, теория, практика, агломерация, система расселения.

Abstract

The main stages of becoming of theoretical researches of regional level are analyzed in the article. Two approaches are distinguished - historical as an evolution of town-planning activity in a theory and practice and method of ideological paradigms as generalization of methodological looks of the regional planning for 100 last the.

Both approaches are based on the volume of knowledge, project practice and scientific developments and attempt to find intercommunications of all periods from the end XIX of beginning of XXI of century in Ukraine.

Keywords: evolutionism, regional planning, paradigm, methodology, science, theory, practice, agglomeration, system of settlements.